

CIVIL SZERVEZETEK EGY KISVÁROS ÉLETÉBEN (Civil Organisations in a Small Town's Life)

NÁRAI MÁRTA

Kulcsszavak:

civil szervezetek nonprofit szektor települési önkormányzat együttműködés

A nyolcvanas–kilencvenes években lejátszódott társadalmi-gazdasági változásoknak köszönhetően a lakossági törekvésként létrehozott civil szerveződések újra teljes politikai és jogi legitimitást nyertek, és a rendszerváltást követően az önszerveződés évtizedekig nem tapasztalt szabadsága, az emberek megváltozott igényei, szükségletei, és a civil szervezeteket érintő kedvező szabályozás következtében megindult a nonprofit szektor fejlődése, majd nem várt mértékben, ugrásszerűen megnőtt az öntevékeny szervezetek száma.

A tanulmány célja, hogy egy konkrét település civil struktúrájának bemutatásával átfogó képet nyújtson a társadalmi önszerveződések helyzetéről, jellegzetességeiről. A vizsgált kisváros civil szerveződései strukturális és működési jellemzőinek bemutatása mellett a szerző célja, hogy feltárja e szervezeteknek a település életében betöltött szerepét, feladatvállalását, valamint a különböző társadalmi szereplőkkel való kapcsolatrendszerét, kiemelt fontossággal kezelve a helyi önkormányzattal való viszony, illetve a helyi civil szférán belüli kapcsolatok, együttműködés megjelenítését.

Bevezetés

A hetvenes évektől kezdődően Európa-szerte a nonprofit szektor jelentős mértékű növekedése tapasztalható, a „szolgáltatások privatizációjának folyamata” szinte mindenütt megfigyelhető; a kormányzatok azon törekvése véget, hogy a jóléti kiadásokat csökkentsék, a civil szerveződések jelentős feladatokat vesznek át az államtól (Az Európai Közösség... 1998). A növekedés üteme a nyolcvanas évektől szinte robbanásszerű volt, melyben szerepet játszott a jóléti államokban bekövetkezett pénzügyi válságok és az azok következtében megfigyelhető kormányzati törekvések mellett az is, hogy az emberek az állami intézmények által uniformizált, és eléggé személytelen módon nyújtott szolgáltatások helyett egyre inkább egyénre szabott, ügyfél(kliens)-orientált szolgáltatásokat igényelnek; növekedett az emberek jóléte és szabadideje; újabb és újabb társadalmi méretű szükséglet és igény fogalmazódott meg (pl. a környezet védelme, békemozgalmak, emberi jogok védelme stb.); illetve egyes országokban (pl. Spanyolország, illetve a nyolcvanas évek végén a kelet-közép-európai országok) olyan politikai változások történtek, amelyek lehetővé tették, hogy öntevékeny szervezetek alakulhassanak.

A nyolcvanas–kilencvenes években hazánkban lejátszódott társadalmi-politikai-gazdasági változásoknak köszönhetően nálunk is fejlődésnek indult a civil szféra, ugrásszerűen megnőtt a civil szervezetek száma, és napjainkra jelentős társadalmi támogatottsággal és növekvő gazdasági potenciállal rendelkező, rendkívül heterogén összetételű nonprofit (civil) szektor jött létre. E folyamatban nagy szerepet játszott az állammal szembeni, illetve az állami intézmények által nyújtott szolgál-

tatásokba – elsősorban azok színvonalába, minőségébe – vetett bizalom csökkenése, a rendszerváltás óta megfigyelhető „államtalanítási trend”, valamint az állampolgári önszerveződés létrehozásához szükséges jogi, törvényi feltételeknek, garanciáknak a megteremtése – elsősorban az alapítványtevétség jogának visszaállítása (1987) és az egyesülési szabadságról szóló törvény elfogadása (1989), illetve a civil szervezetek önálló jogi személyként való elismerése.

A civil szervezetek szerepe

Az állampolgárok önkéntes szerveződése a társadalmi-kulturális élet fontos elemei, tevékenységük, szerepvállalásuk révén nagymértékben hozzájárulnak a társadalmi problémák hatékony kezeléséhez, a közösségi szükségletek kielégítéséhez.

Jelentős társadalomszervező és érdekmegjelenítő szereppel bírnak, az állampolgárok számára megfelelő keretet biztosítanak az önszerveződésre, lehetővé teszik, hogy meghatározott cél, azonos érdeklődési kör mentén létrehozzák saját egyesületeiket, klubjaikat, szövetségeiket, úm. közösséggé szerveződjenek, kifejezzék igényeiket, meghatározzák szükségleteiket, érvényesítsék érdekeiket. A szervezet tevékenységében való aktív részvétel, szerepvállalás kapcsán elősegítik, illetve lehetővé teszik, hogy az egyének részt vegyenek, bekapcsolódjanak a közösségi cselekvésekbe, társadalmi tevékenységekbe, ugyanakkor erősítik az emberek társadalmi kötődéseit (Harsányi 1997; Kuti 1997). Fontos véleményalakító, érték- és magatartásformálók egyben, meghatározó szerepet töltenek be a polgár-tudat, az állampolgári öntudat, a civil tudatosság kialakításában, fejlesztésében (Vajda 1997; Az Európai Közösség... 1998). A társadalmi integráció elősegítésében betöltött szerepük mellett aktív politikaformáló szerepük is van: egyrészt jelentős közvetítő szerepet töltenek be az állam (a kormány) és az állampolgárok közötti információ- és véleménycseré folyamatában, másrészt a politikai és szakmai döntéshozók számára jelzik a kielégítetlen, illetve újonnan felmerülő társadalmi igényeket, szükségleteket, így befolyásol(hat)ják az egyes szakpolitikák kialakítását (pl. szociálpolitika stb.) (Harsányi 1997; Kuti 1997).

Politikai szerepvállalásukhoz hozzátartozik, hogy létrehozzák – elsősorban – az állam társadalmi ellenőrzésének mechanizmusait (Kuti–Klárk–Barabás 1999), bizonyos fokú civil kontrollt testesítenek meg.

Az öntevékeny szervezetek maguk is aktívan részt vállalnak a felmerülő társadalmi igények, szükségletek ellátásában, az átlagostól eltérő, speciális szükségletek felismerésével, kielégítésével sok esetben innovatív, illetve hiánypótló (szolgáltató) szerepet is betöltenek.

A profitorientált szervezetek számára nem túlságosan kifizetődő területeken (pl. kulturális, szociális, egészségügyi szolgáltatások, idősgondozás területén) jelentős szerepet töltenek be, egyre gyakrabban kapcsolódnak be közfeladatok ellátásába; képesek arra, hogy a szociális szolgáltatások állami rendszerének negatívumait, hiányosságait korrigálják, kiegyenlítsék, illetve alkalmasak arra, hogy az ellátást személyre szabottá és rugalmasabbá tegyék. Szerepük ez irányú növekedése az

állami, önkormányzati szerepvállalás csökkenésével a jövőben feltehetőleg tovább erősödik majd.

A társadalmi önszerveződések nemcsak fontos társadalmi, illetve politikai szereplők, hanem fontos gazdasági tényezők is, mivel az általuk nyújtott szolgáltatásokkal, a felmerülő igények és szükségletek kielégítésével részt vesznek a közjavak előállításában, s hozzájárulnak a társadalom jólétéhez, jelentős tárgyi és anyagi eszközök felett rendelkeznek, és komoly emberi erőforrásokat mozgósítanak alkalmazottaik és önkénteseik révén. Foglalkoztatóként való fellépésük, munkahelyteremtő szerepük a fejlett piacgazdaságokban nem elhanyagolható, de hazánkban is folyamatosan és jelentősen növekszik a harmadik szektornak¹ is nevezett nonprofit szféra szervezeteinél foglalkoztatottak száma (l. *A nonprofit szervezetek foglalkoztatóként való fellépése* c. alfejezet kapcsán a 8. és 9. végjegyzetet).

A kutatásról

A hazai civil szféra, nonprofit szektor kialakulására és működésére jellemző folyamatok mára letisztultak; a nyolcvanas évek végétől eltelt időszak elegendő időhorizont ahhoz, hogy az öntevékeny szervezetekkel kapcsolatos ismereteinket a strukturális és működési jellemzőkön túl mélyrehatóbb ismeretekkel is kiegészíthessük.

A tanulmány célja, hogy egy konkrét település (Zirc) civil struktúrájának bemutatásával átfogó képet nyújtson a társadalmi önszerveződések helyzetéről, jellegzetességeiről. A vizsgált kisváros civil szerveződései strukturális és működési jellemzőinek bemutatása mellett a szerző célja, hogy feltárja e szervezeteknek a település életében betöltött szerepét, feladatvállalását, valamint a különböző társadalmi szereplőkkel való kapcsolatrendszerét, kiemelt fontossággal kezelve a helyi önkormányzattal való viszony, illetve a helyi civil szférán belüli kapcsolatok, együttműködés megjelenítését.

A mintaterületül szolgáló kisváros – Zirc – mind gazdasági helyzetét, munkahelyteremtő lehetőségeit, mind demográfiai összetételét tekintve viszonylag kedvezőtlen helyzetű településnek tekinthető, azonban méretét, összetételét és társadalomszervező erejét, illetve a helyi társadalom életében betöltött szerepét tekintve is egy olyan széles civil szférát tudhat magáénak, amely a hasonló nagyságú városok esetében nem igazán jellemző. A KSH és a települési önkormányzat nyilvántartásainak egybevetése folytán 84 társadalmi önszerveződés működéséről tudunk. Az abszolút számokon túl sokkal többet elárul, és jobban kifejezi a lakosság önszerveződési aktivitását az ezer főre jutó nonprofit (civil) szervezetek száma. Ez alapján elmondható, hogy a kutatásba bevont kisváros lakosságszámahoz képest jelentős méretű civil szektorral rendelkezik, a KSH nyilvántartása alapján² számított arányszám (8,2) lényegesen magasabb, mint az e településtípusra jellemző országos átlag (4,2), illetve az adott megye városaira jellemző átlag (7,0) (l. *táblázat*). A településen működő számtalan civil kezdeményezés jól érzékelteti a helyi társadalom jelentős mértékű önszerveződési aktivitását, a város, az ott élő emberek életének szebbé, jobbá, tartalmasabbá tételére vonatkozó összefogás meglétét, mely jelentős mérték-

ben táplálkozhat a múlt hagyományából, hiszen a kommunista hatalomátvétel öntevékeny szervezeteket sem kímélő politikájáig számtalan egyesület működött a kérdéses településen.

I. TÁBLÁZAT

*A Veszprém megyei városokban működő nonprofit szervezetek száma
(The Number of Non-profit Organisations Operating in the Towns
of Veszprém County)*

Város	Nonprofit szervezetek száma	Ezer lakosra jutó nonprofit szervezetek száma
Veszprém	587	9,5
Zirc	58 (84)*	8,2 (11,8)*
Balatonfüred	109	8,2
Balatonalmádi	62	7,4
Sümeg	48	7,1
Herend	25	7,1
Tapolca	125	6,9
Pápa	188	5,6
Ajka	152	4,7
Várpalota	98	4,6
Devecser	12	2,4
Összesen	1464	7,0

* A KSH adatbázisa és a Zirci Önkormányzat által nyilvántartott szervezetek listájának összevetése eredményezte a 84 szervezetet, az összehasonlítás érdekében jelen esetben azonban a KSH adatbázisát tartjuk meghatározónak. (Az adatok 2001 első negyedévére vonatkoznak.)

Forrás: KSH Veszprém megyei Igazgatósága által rendelkezésünkre bocsátott településsoros adatbázis alapján saját számítás.

Célunk teljesítése csupán a KSH Veszprém megyei Igazgatósága által rendelkezésünkre bocsátott statisztikai adatbázis elemzésével nem lett volna elérhető, ezért 2002 májusában kérdőíves felmérést végeztünk a vizsgált település civil szervezeteinek teljes körében (84 szervezet)³. Kutatásunkat a KSH adatbázisban szereplő bírósági nyilvántartásba vett, bejegyzett önszerveződésekre (ún. nonprofit szervezetek), illetve a települési önkormányzat civil referense által nyilvántartott civil szerveződésekre alapoztuk. Így a nonprofit szervezetek mellett be nem jegyzett, tehát hivatalosan nem intézményesült szervezetek is bekerültek (bekerülhettek) a vizsgálatba, másrészt mint nonprofit szervezeteket, a nem igazán lakossági kezdeményezésként született közalapítványokat, közhasznú társaságokat is bevontuk felmérésünkbe. Tettük ezt a miatt, mivel értelmezésünk szerint bár nem alulról, az állampolgárok, illetve a magánszférába tartozó szervezeteknek a szabad akaratából szerveződtek, hanem az önkormányzat kezdeményezésére, nem teljes „értékű” állami

intézményekről, hanem ún. kvázi nem-kormányzati szervezetekről⁴ van szó, amelyek nonprofit szervezetként a civil szféra részét képezik, és bár komoly önkormányzati támogatással működnek, ugyanakkor „szakmailag függetlenek, tevékenységüket önálló társadalmi testület irányítja, rendelkeznek saját vagyonnal, folytathatnak vállalkozói tevékenységet, és az általuk gyűjtött, számukra felajánlott magánadományokat az állam adókedvezményekkel támogatja” (Kuti 1991, 29).

Annak érdekében, hogy a települési önkormányzat civil szerveződésekkel kapcsolatos véleményét, ismereteit, politikáját is megismerhessük, kutatásunkat az önkormányzatra is kiterjesztettük. A kérdőíveket postai úton juttattuk el az érintett szervezeteknek. A kérdőívek visszaküldésének aránya jelentősnek mondható, a megkezesített szerveződések 41,6%-a válaszolt kérdéseinkre, lehetőséget teremtve arra, hogy mélyrehatóbb ismeretekre is szert tehessünk a Zircen működő társadalmi önszerveződésekkel kapcsolatosan. Természetesen megállapításaink a válaszadó 35 szervezetre vonatkoznak, de mivel a visszaérkezett kérdőívek alapján a teljes szféra közel feléről (és ez elég nagy arány) rendelkezünk számos információval, úgy gondoljuk, hogy ezek a megállapítások, bizonyos fenntartásokkal, az összes szerveződésre nézve iránymutatóak.

A zirci civil szervezetek fontosabb strukturális és működési jellemzői⁵

A fejlődés üteme

A civil szervezetek politikai és jogi legitimitása csupán a nyolcvanas évek végétől változott meg: 1987-től újra lehetőség nyílt az alapítványtevésekre, 1989-ben pedig elfogadásra került az egyesülési szabadságról szóló törvény, törvényi garanciákat teremtve a társadalmi szerveződések számára, amelyek ma már számos formában (alapítvány, egyesület, egyéb társadalmi szervezet [klub, kör, szövetség, társulás stb.], közalapítvány, közhasznú társaság, köztestület) működhetnek. A politikai enyhülés következtében a nyolcvanas években lassan megindult az öntevékeny szervezetek számának a növekedése, ami aztán a rendszerváltást követően felgyorsult, és minden várakozást felülmúló fejlődésen ment keresztül, mutatva e szféra szükségességét.

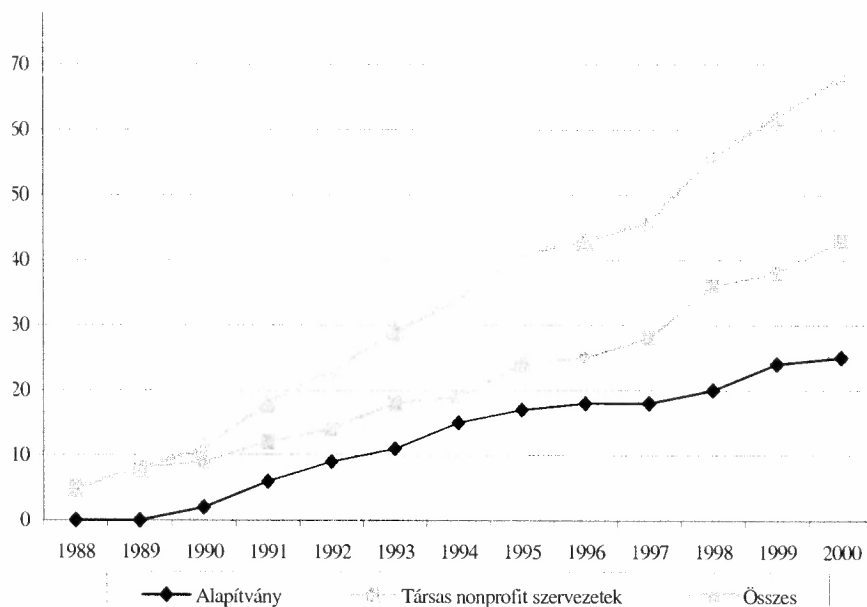
Kuti É. szerint a harmadik szektornak is nevezett öntevékeny szféra rendszerváltást követő gyors fejlődése azért következhetett be, „mert a nonprofit szervezeti formák a gazdaság és a társadalom valamennyi szereplőjének kínáltak bizonyos előnyöket, s ezek a szereplők többségükben ... készek és képesek voltak e lehetőségek kiaknázására” (Kuti 1996, 906).

Az országos tendenciának megfelelő folyamatok zajlottak Zircen is. A településen működő (nyilvántartott) 84 szervezetből 68 esetében rendelkezünk az *alapítás évének* ismeretével, ez alapján elmondhatjuk, hogy a szervezetek szinte teljes köre (95%) 1985 után kezdte meg működését. A nyolcvanas évtized második felében létrejövő néhány szerveződés már jelezte a változások szelét, a lakossági önszerveződés halvány lehetőségét, majd 1990-től elindult a gyarapodás. A szervezetek

létrehozásának aktivitása nagyfokú intenzitást mutatott különösen a kilencvenes évek közepéig, 1996–97-ben átmenetileg csökkent a szervezetalapítási kedv, de 1998-tól ismét jelentős számban emelkedett a nonprofit szervezetek száma (1. ábra), ami némileg eltér az országos trendtől, mivel az évtized végére a számbeli növekedés országos szinten megtorpanni látszik.

1. ÁBRA

A civil szervezetek számának alakulása a kilencvenes években Zircen*
(The Development of the Number of Civil Organisation in the 90s in Zirc)

*Az ábra nem a teljes szféra (84 szervezet), hanem azon 68 szervezet adatai alapján készült, amelyekre nézve rendelkezünk az alapítás évének ismeretével. Az adatok az év végi állapotokat tükrözik. Az 1994 óta létrehozható új nonprofit formák közül a közalapítványok az alapítványokkal együtt, a közhasznú társaságok a társas nonprofitok között szerepelnek.

Forrás: KSH adatbázis, civil szervezeti kérdőívek alapján saját számítás.

Egy évtized alatt tízszeresére nőtt a szervezetek száma, és különösen az alapítványok esetében volt óriási a változás mértéke: az első alapítványok – szám szerint kettő – 1990-ben kezdték meg működésüket a városban⁶, 2001-re számuk már elérte a 24-et, azaz egy évtized alatt 24-szeres növekedésnek lehetünk a tanúi. Az alapítványok létrejötté jelentős számban a kilencvenes évek közepéig volt jellemző (1995-ig 16 alakult), az egyesületek esetében ilyen különbséget nem figyelhetünk meg, az évtized első és második felében hasonló számban jöttek létre.

Az 1994 óta létrehozható új nonprofit szervezeti típusok 1998-ban (közalapítvány), illetve 2000–2001-ben (közhasznú társaságok) jelentek meg először a városban. Ez jól érzékelteti, hogy ezen utóbbi „államközei”, ún. kvázi nem-kormányzati szervezetek elsődlegesen a nagyvárosi struktúrához kötődnek, illetve ezek megjele-

nésében is érvényesült, érvényesül az ún. területi hierarchikus diffúzió (Rechnitzer 1998), a kisvárosokban lényegesen később jelentek meg, mint a nagyobb városokban.

Az alapítók

A szervezetek alapításában részt vevő aktorok kilétére és számára vonatkozóan a kérdőívekből nyerhettünk értékes információkat. A válaszadó szervezetek háromnegyedének alapításában egyazon típusú aktorok vettek részt (azaz csak magánszemélyek, csak az önkormányzat stb.), a többi szervezet létesítése többféle, azonban maximum két típusba tartozó alapító közös akarataként valósult meg.

Bár a civil szervezetekre elsősorban mint a polgárok önszerveződéseire gondolunk, a válaszadó szervezeteknek csupán 57%-a jött létre kizárólag magánszemélyek akaratából, és további négy esetben mint társalapító vannak jelen, így együttesen a szervezetek több mint kétharmadának (68,6%) alapításában vettek részt. Ez némileg alacsonyabb, mint amit a városi nonprofit szervezetek körében a kilencvenes évek végén végzett országos felmérés során Harsányi és munkatársai tapasztaltak (77%) (Harsányi et al 2000, 64).

Mind a saját felmérésünk, mind az említett kutatók által végzett országos felmérés azt mutatja, hogy a civil (nonprofit) szféra megszerveződésében az egyénen túl tevékenyen részt vesznek más társadalmi szereplők is. Így pl. a vizsgált városkában az önkormányzat is jelentős szerepet vállal a nonprofit szervezetek létrehozásában: összesen 11 szervezet alapításában vett részt a hivatal önálló vagy társalapítóként.

A magánszemélyek – akik szinte kizárólagosan egyesületek, klubok, körök alapításában vesznek részt – és az önkormányzat mellett – lényegesen kisebb arányban – gazdasági szervezeteket, nonprofit szervezeteket is találunk az alapítók között, illetve az egyház is részt vállal az öntevékeny szervezetek létrehozásában. Állami intézmények, kormányzati szervezetek, pártok, illetve külföldi szervezetek által alapított szerveződés a visszaérkezett kérdőívek alapján nem működik a kérdéses településen.

Látható tehát, hogy a zirci civil szféra is alapvetően civil indíttatású szervezetekből áll, a szervezetek többsége „az állampolgárok, illetve a magánszférába tartozó szervezetek kezdeményezésére, azok érdekeit követve jött létre” (Kuti 1996, 908; Harsányi et al 2000).

Az önszerveződések létrehozásának motívumai igen sokfélék lehetnek, jelentős társadalmi erők és változatos szükségletek állnak a szervezetek alapításának hátterében. Kuti É. (1996; 1998) 18 olyan tényezőt sorol fel, amelyek a különböző társadalmi szereplőket, elsősorban a magánszemélyeket civil szervezetek alapítására indítják (pl. szabadidő eltöltése hasonló érdeklődésű emberekkel; közös problémák megoldása, kölcsönös segítségnyújtás; rászorulóknak segítése; veszélyben lévő értékek védelme; szűkebb környezet szépítése, településfejlesztés; valamilyen nagyobb beruházás megvalósulásának támogatása; szakmai érdekek érvényesítése stb. – hogy csak néhányat említsünk a teljesség igénye nélkül).

Az öntevékeny szervezetek többségükben a mindennapi élet apró szükségleteihez igazodnak, és közvetlenül nem a társadalom egészét, hanem annak szűkebb csoportjait szolgálják, a társadalom egészséges működéséhez azonban ezen hétköznapi problémák megoldásában segítséget nyújtó szervezetek ugyanolyan fontosak, mint a makrotársadalmi intézmények (Kuti 1996).

Szervezeti struktúra

A nyolcvanas évek végéhez képest jelentősen megváltozott a civil szervezetek jogi forma szerinti megoszlása, amikor is a működő szervezetek (8 db) két egyesület kivételével egyéb társadalmi szervezetként, azaz klubként, körként működtek. Mint korábban írtuk, alapítványt a vizsgált kisvárosban először 1990-ben hoztak létre, az 1994 óta létrehozható új nonprofit szervezeti típusok pedig 1998-ban (közalapítvány), illetve 2000–2001-ben (közhasznú társaságok) jelentek meg először a városban.

A zirci nonprofit (civil) szervezetek körében jelenleg tapasztalható *szervezeti struktúra* teljes mértékben eltér az országosan megfigyelhető jellemzőktől, mivel a vizsgált kisvárosban a „legnépszerűbb” az egyéb társadalmi szervezetként (szövetség, érdekképviselő, klub, kör stb.) való funkcionálás (aránya 38%, szemben az országos 8%-kal). Ennél jóval kisebb, de közel hasonló arányban alapítványi, illetve egyesületi formában működnek a szervezetek. A közalapítványok, közhasznú társaságok a nonprofit szféra 6%-át teszik ki (2. táblázat). Köztisztület nem működik a településen, ami Zirc méretéből fakadóan nem is meglepő.

Országosan a civil kezdeményezések közel fele egyesületi formában tevékenykedik, de az alapítványi forma is nagyon meghatározó.

2. TÁBLÁZAT

Szervezeti forma szerinti megoszlás (Distribution by Organisational Form)

Szervezeti forma	Száma	Aránya (%)	Országos átlag (%)*
Egyéb társadalmi szervezet	32	38,0	7,7
Alapítvány	24	28,6	39,3
Egyesület	23	27,4	47,6
Közhasznú társaság	3	3,6	1,9
Közalapítvány	2	2,4	2,5
<i>Összes</i>	<i>84</i>	<i>100,0</i>	<i>99,0</i>

*Az országos adatok 1999-re vonatkoznak. Mivel köztisztületek nem működnek Zircen, ezért e szervezettípus hiányzik a felsorolásból, országosan arányuk 1%.

Forrás: KSH adatbázis alapján saját számítás (2001), illetve Nonprofit szervezetek... 2002, 26. oldal alapján.

Tevékenységi struktúra

Zircen az élet szinte minden területén működnek civil szerveződések, a kultúrától, oktatástól kezdve a településfejlesztésen keresztül a filantrópia (jótékonyág, ado-

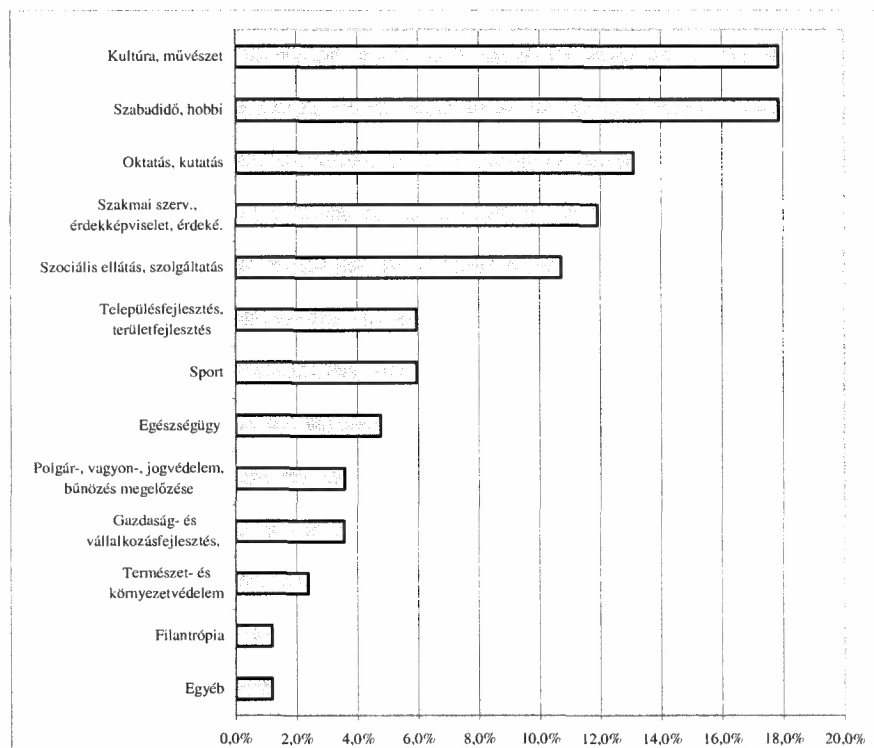
mányozás) területéig minden téren megtalálhatók, rendkívül széles körű, heterogén struktúrát alkotnak (2. ábra).

A legdominánsabb *tevékenységi terület* a kultúra, illetve a szabadidős, hobbi tevékenységek lehetőségének, biztosításának felvállalása. A sporttevékenységet végző szerveződésekkel együtt ez utóbbiak aránya majdnem eléri a 25%-ot, azaz a civil szféra közel negyedét az ilyen irányú tevékenységet folytató szerveződések teszik ki. Jelentős számban találhatók a városban a fő tevékenységként oktatással foglalkozó nonprofitok is, továbbá meghatározó a szakmai képviselet, érdekképviselet, érdekérvényesítés, valamint a szociális ellátás, szolgáltatás területén működő szervezetek száma (aránya) is. Alacsony viszont az egészségügy, környezetvédelem, polgár-, vagyon- és jogvédelem, a gazdaság- és vállalkozásfejlesztés, illetve a filantrópia terén szerepet vállalók aránya (tevékenységi körönként nem éri el az 5%-ot sem), ami éppen emiatt szerepük és jelentőségük felértékelődését eredményezheti.

2. ÁBRA

A vizsgált kisvárosban működő civil szervezetek megoszlása fő tevékenységi terület alapján (2001. év eleje) (%)

(The Distribution of Civil Organisations in the Examined Small Town by Their Main Activity)

Forrás: KSH adatbázis alapján saját számítás.

Érdemes az összes szervezetre vonatkozó arányoknál egy kicsit mélyebbre néznünk, ugyanis jelentős eltéréseket fedezhetünk fel az alapítványok és a statisztikák többségében együttesen társas nonprofit szervezettként kezelt többi önszerveződés tevékenységének szerkezetében.

Az alapítványok legmagasabb arányban az oktatás területén vannak jelen (ez több mint harmadukat jelenti, 38,5%), ez egyébként országos viszonylatban is hasonlóan alakul. A vizsgált településen kiemelkedő jelenlétük még a kultúra területén is (közel negyedük vállal szerepet e téren). Ezzel szemben az egyesületek és egyéb társas nonprofitok legdominánsabb tevékenységi területe a szabadidő, hobbi (26%), de meghatározó jelenlétük a szakmai képviselői terén (17%) és a kulturális vonalon is (15,5%). Az előbbi területen alapítvány egyáltalán nem működik, sőt a szabadidős tevékenységekkel, a környezetvédelemmel, illetve a filantróp szerepvállalással foglalkozó civilek között sem találunk alapítványt. A társas nonprofitokként definiált többi szervezet közül viszont minden területen tevékenykedik legalább egy (pl. oktatás, illetve adományozás is). Az oktatással foglalkozó szervezetek döntő többsége (90%-a) alapítványi formában működik, más területen többségük nem jellemző, ezzel szemben a társas nonprofitok határozott többségben vannak a korábban már említett területek mellett a sport tevékenységek, a szociális ellátás, a polgárvédelem, a gazdaságfejlesztés, de a kultúra vonatkozásában is.

A tevékenységi struktúra tekintetében ki kell emelnünk, hogy a vizsgált kisváros nonprofit szférája két terület esetén jelentős mértékben különbözik az országos jellemzőktől, mégpedig a szociális ellátás, illetve a kultúra területén tevékenykedő szerveződések esetében. Országos viszonylatban a szociális ellátás területén az egyesületek, társas nonprofitok jelenléte nem igazán jellemző, viszont az alapítványok szerepvállalása kiemelkedő. Ezzel szemben Zircen az e területen fő tevékenységként munkálkodó szervezetek döntő többségét a társas nonprofitok teszik ki, jelenlétük e területen lényegesen nagyobb, mint az alapítványoké (a társas nonprofitok 12%-ának, míg az alapítványok 7,7%-ának fő tevékenységi területe a szociális ellátás).

Az elsődlegesen kulturális feladatok ellátására létrejött szervezetek lényegesen magasabb arányban találhatók Zircen, itt ez a szervezetek legdominánsabb tevékenységi területe, azonban az országos jellemzőktől való igazán figyelemre méltó eltérés nem is ez, hanem az, hogy nemcsak az alapítványok, hanem az egyesületek körében is meghatározó az ilyen jellegű szervezetek jelenléte (míg országosan az egyesületek kevesebb, mint 10%-a folytat ez irányú tevékenységet, Zircen több mint ötödük).

Financiális jellemzők

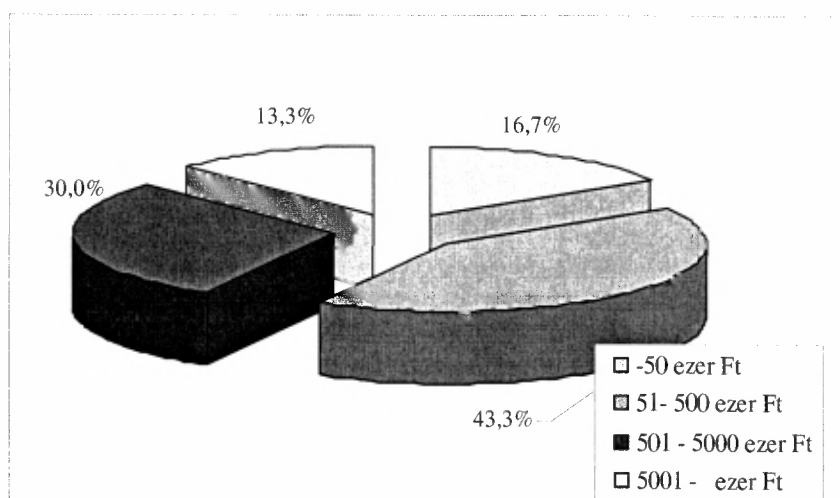
A vállalt feladatok megfelelő ellátásához, a „felhőtlen” működés biztosításához stabil és kiszámítható anyagi háttér szükségeltetik, amit – a kérdőívekből nyert információk szerint – a szervezetek jelentős része nem mondhat el magáról. Törekenységüket mutatja, hogy bevételi struktúrájuk nem igazán kiegyensúlyozott, csupán harmadukra (34%) jellemző, hogy négy-öt vagy esetleg ennél is több for-

rásból gazdálkodhatnak. Az önszerveződések hatodának működése lényegében egyetlen finanszírozási forrástól függ, de vannak olyanok, akikre még ez sem jellemző, mivel 2001-ben egyáltalán nem volt bevételük.

A szervezetek több mint 40%-a saját értékelése szerint is finanszírozás tekintetében nagyfokú bizonytalanságban éli mindennapjait, és csupán negyedükre jellemző, hogy nem kell aggódniuk a működés anyagi háttérének bizonytalansága, kiszámíthatatlansága miatt. Ezt támasztja alá a kérdőívet kitöltő szervezetek (35) bevétel-nagyság szerinti megoszlását mutató 3. ábra, amely jól mutatja, hogy a bevétellel rendelkező szervezetek többségének (60%-ának) tényleges bevétele 2001-ben nem lépte túl a félmillió forintot határt.

3. ÁBRA

A 2001-ben bevétellel rendelkező szervezetek* megoszlása a bevétel nagyság szerint (%)
(The Distribution of Organisations with Turnover in 2001 by the Size of Turnover)

* A kérdőívet kitöltő szervezetek 90%-a.

Forrás: Civil szervezeti kérdőívek 2002.

A kérdőívet kitöltő civil szervezetek (35) a tavalyi év (2001) során összesen 76 millió Ft bevételből gazdálkodhattak, a legnagyobb bevétel 35 millió Ft, a legkevesebb 25 ezer Ft volt.

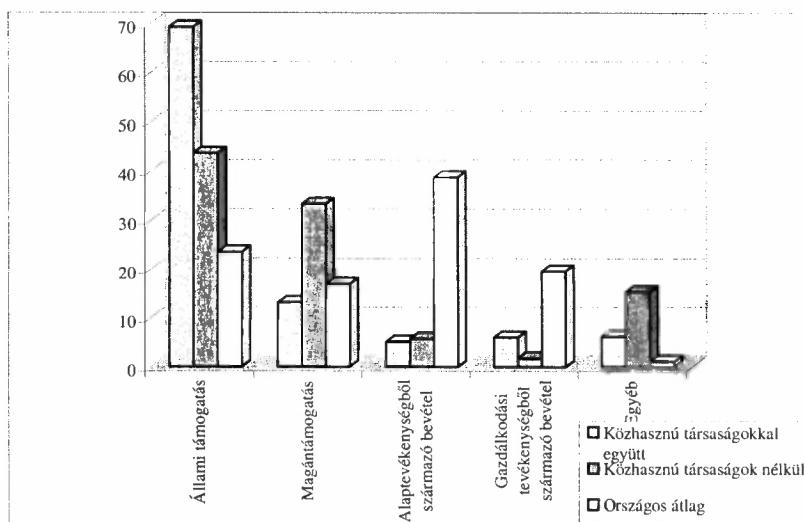
Csak a bevétellel rendelkezőkre vonatkoztatva, az egy szervezetre jutó átlagos forintösszeg alig haladta meg a 2,5 millió Ft-ot (2 537 966 Ft), ami alatta marad mind az országos (9 533 000 Ft), mind a Veszprém megyei (4 951 000 Ft), mind a megyeszékhelyeken kívüli városokra (3 683 000 Ft) számolt átlagos értékeknek. Azonban még ennél is rosszabb képet kapunk, ha a vizsgált szervezetek közül kivesszük a nagyon magas (legmagasabb: 12 millió, illetve 35 millió Ft) bevétellel rendelkező közhasznú társaságokat⁷, melyek a nonprofit szektor leggazdagabb szerveződései (ez a vizsgált településen is beigazolódott). Ez esetben alig haladja meg az egymillió forintot az egy szervezetre jutó források átlagos összege, ez pedig

abból adódik, hogy a bevétellel rendelkező kisvárosi önszerveződések többségének (60%-ának) tényleges bevétele nem lépi túl a félmillió forintos határt (3. ábra). Ezt szem előtt tartva és azt, hogy a szerveződések közel tizede semmiféle bevételre nem tett szert a tavalyi év során, kijelenthetjük, hogy a minőségi működés, professzionális feladatvállalás, -ellátás helyett a felmért kisvárosban működő önszerveződések jelentős hányadának energiái nagy részét elsősorban arra kell fordítania, hogy egyáltalán előteremtsék a fennmaradáshoz, az elemi működéshez szükséges feltételeket. Ezzel a megállapítással nagymértékben összecseng, hogy a válaszadó szervezeteknek csupán negyede értékelte úgy helyzetét, hogy a működés feltételeinek biztosítása nem vonja el kapacitásait az érdemi munkától, a szerveződések több mint harmada (35,5%) – saját értékelése szerint – viszont jelentős mértékben küszködik a háttérfeltételek megteremtésének nehézségével.

Ha a szervezetek által felhasználható források struktúráját nézzük, nagyon érdekes képet kapunk, ami teljes mértékben különbözik az országosan megfigyelhető jellemzőktől. A 4. ábra jól mutatja, hogy Zircen a civil szféra – legalábbis a kérdőívet visszaküldő szervezetek – a működéshez szükséges pénzeszközök döntő részét (82,5%-át) ún. külső forrásokból, elsődlegesen önkormányzati (központi) támogatásból nyeri, az ún. belső források (alaptevékenységből származó bevétel, gazdálkodási tevékenységből származó bevétel, tagdíj stb.) aránya nem meghatározó. Ez még abban az esetben is így van, ha a közhasznú társaságokat, amelyek nagyon magas önkormányzati támogatásban – tulajdonképpen önkormányzati finanszírozásban – részesülnek, nem vesszük figyelembe torzító hatásuk miatt.

4. ÁBRA

A bevételi források megoszlása (%)
(Distribution of Turnovers)

Forrás: Civil szervezeti kérdőívek 2002.

Az önkormányzat a tavalyi év során 8 millió Ft-tal járult hozzá a civil szervezetek működéséhez (kht.-k nélkül). A magántámogatások mind abszolút, mind relatív összege jóval magasabb az önkormányzati támogatás összegénél (csak a kérdőívet visszaküldők körében elérte a 9,5 millió Ft-ot) köszönhetően más nonprofit szervezetektől, illetve a gazdasági szereplőktől kapott adományoknak; az egy szervezetre jutó magántámogatás átlagos forintösszege meghaladja a 300 ezer Ft-ot. A lakosság anyagi hozzájárulása a civil szektor működéséhez nem mondható jelentősnek, az egy lakosra jutó pénzadomány összege nagyon alacsony (266,5 Ft), ami lényegesen alatta marad az országos átlagnak (2000-ben meghaladta az 1500 Ft-ot, de Budapest nélkül 1344 Ft). Jelentős mértékben szerepet játszhat ebben a város kedvezőtlen gazdasági helyzete, a kevés munkalehetőség, a viszonylag alacsony bérek, illetve a munkanélküliek magas száma.

Az ún. belső bevételi források az országos jellemzőktől eltérően az általunk vizsgált civilek finansziális hátterének biztosításában nem jutnak meghatározó szerephez, ez viszont azt jelenti, hogy a szervezetek anyagi lehetőségeiket illetően döntő mértékben külső tényezők döntéseitől (önkormányzat, gazdasági szervezetek, más nonprofitok, lakosság stb.) függnek, ami véleményünk szerint még inkább bizonytalanná, kiszámíthatatlanná teszi a megfelelő működés anyagi háttérének biztosítását, továbbá autonómiájuk csökkenéséhez vezethet és nem igazán kedvező irányba mutat.

Maguk a szervezetek is érzik működésük eme momentumának negatív oldalát, mivel saját helyzetük értékelése során felük (48%-uk) jelezte, hogy jelentős mértékben függnek azoktól a szervektől, szervezetektől, intézményektől, amelyekről támogatásaikat kapják.

Az öntevékeny szerveződések szerepvállalásának, jelentőségének növekedésével természetesen a társadalom minden szereplőjének támogatni kell működésüket, azonban az ily nagy mértékű külső függés, ami a vizsgált település civil szférájára jellemző, nem feltétlenül kívánatos.

A civil szervezetek szerepe, részvétele a helyi társadalom életében

A szervezetek feladatvállalása

Mint a szervezetek tevékenységi struktúrájának bemutatása során láthattuk, az élet szinte minden területén működnek Zircen civil szerveződések, legnagyobb számban a kultúra, a szabadidő, a hobbi, illetve az oktatás területén, de meghatározó jelenlétük a szociális ellátás, szolgáltatás, valamint a szakmai képviselet, érdekképviselet terén is.

Az öntevékeny szervezetek tevékenysége a városokban, a városok javára sokkal összetettebb, mint amit a statisztikai megközelítések mutatnak, hiszen számos tevékenység nem azonosítható a klasszikus tevékenységi struktúrákat leíró statisztikákkal, mint pl. a helyi közéletben vagy a város sorsával kapcsolatos döntések befolyásolásában, a helyi közvélemény formálásában játszott szerepük (Harsányi et al 2000).

A kérdőívet kitöltő szervezetekre vonatkozó ismereteink szerint a vizsgált kisvárosban is számos formában vesznek részt a civil szereplők a település, illetve a lakosság életének alakításában.

A szervezetek többsége (51%-uk) különböző rendezvények, események szervezésével, rendezésével vállal aktív szerepet, jellemzően a kulturális szervezetek, de meghatározó körükben a szociális ellátást, szolgáltatást nyújtó, illetve a sportszervezetek jelenléte is. E szervezetek jelentős mértékben hozzájárulnak a kulturális igények kielégítéséhez, a szabadidő tartalmas eltöltéséhez, rekreációs lehetőségek biztosításához (a városban egyébként nagyon kevés intézményes lehetőség van erre, pl. nem működik mozi, a leromlott állagú művelődési ház sem tölti be a neki szánt szerepet). Jelentős azon önszerveződések aránya is, amelyek speciális szolgáltatásaik révén érik el a lakosság különböző csoportjait, rétegeit (a szervezetek harmada), illetve amelyek közfeladatokat látnak el (a szervezetek közel harmada), vagy magánszemélyeknek nyújtanak támogatást. A település(város)fejlesztésben, valamint a helyi közéletben való aktív közreműködés, illetve az intézményeknek, különböző szervezeteknek való támogatásnyújtás a civilek több mint ötödére jellemző. Ez utóbbi módon szerepet vállalók fele az oktatás területén működik, és elsősorban iskolákat támogatnak, a speciális szolgáltatások nyújtása alapvetően a szociális ellátásra létrejött szerveződésekre jellemző. Kevés az olyan civil szereplő a városban, amely különböző kiadványok megjelentetésével hívná fel magára a figyelmet, adná tudtára a település lakóinak, intézményeinek, hogy létezik. Saját intézmény működtetésével pedig csak egyetlen szervezet esetében találkozhattunk a kérdőívet visszaküldők körében.

A szerveződések jelentős része többféle módon kapcsolódik be, vesz részt a település életében, azonban többségük (54,3%) csak egyféle formában vállal szerepet a „köz” életében. Akár egy, akár többféle részvétel legyen is a jellemző, a civilek szubjektív megítélése, illetve az önkormányzat véleménye szerint is az öntevékeny szervezetek fontos elemei a helyi társadalomnak, szerepük meghatározó a kisváros életének színesítésében.

A szervezetek több mint fele (54,6%) egyébként úgy értékeli, hogy egyre jelentősebb szerepet tölt be a település, illetve a helyi lakosság életében, elsősorban a sportszervezetekre jellemző ez, de a szociális ellátás és a polgárvédelem területén működő szerveződések is alapvetően szerepük növekedéséről számoltak be. Nem így az oktatási feladatokat felvállaló alapítványok, amelyek – úgy tűnik – nem igazán tudnak vagy akarnak integrálódni a helyi társadalomba. Értékelésük szerint szerepük nem igazán jelentős és ismertségük is elég rossz. Ez utóbbi egyébként a szerveződések több mint ötödére jellemző, ami egy kisvárosban elég magas arálynak tűnik, és „csupán” a kérdőívet kitöltők 42,5%-a érzi úgy, hogy az emberek jelentős része, vagy szinte mindenki ismeri az adott szervezetet. Ezt elsősorban a kulturális, a filantrópiával foglalkozó, illetve a polgár- és vagyonvédelem területén tevékenykedő szerveződések mondhatják el magukról. Az ismertség növelése a nonprofit szervezetek többségénél (különösen a kisebb szervezeteknél) a ma még nem igazán alkalmazott stratégiai tervezés, illetve marketing tevékenység fontossá-

gának, szerepének felismerésével és gyakorlatban történő alkalmazásával elérhető lenne; és a működés professzionálisabbá válásához is hozzásegítené a szervezeteket.

A lakosság körében való ismeretség valamennyire összefügg, de nem szignifikánsan azzal, hogy az adott szervezet tevékenysége, az általa nyújtott szolgáltatás hány emberhez „jut el”. A kérdőívet kitöltő 35 szerveződés összesen több mint 95 ezer embert ér el. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy valóban 95 ezer ember életét segítik valamilyen módon ezek az öntevékeny szervezetek, mivel számos átfedés lehetséges, ugyanazon személyt több szervezet is „eléri”. Ez az egyik oka az érintettek ilyen magas számának, a másik viszont az, hogy a zirci székhellyel bejelentett szervezetek között jelentős számban találunk olyanokat, amelyek nemcsak a kérdéses kisvárosban fejtik ki tevékenységüket, hanem hatókörük több településre, nagyobb térségre, esetleg az egész országra is kiterjed (a szervezetek 43%-a). A döntő többséget természetesen azok a szervezetek teszik ki, amelyek tevékenysége a székhely-településre korlátozódik, a város határain belül marad, ezen belül a leginkább meghatározó csoportot azok alkotják, akik a lakosság egy adott csoportjára, körére (pl. diákok, nagycsaládosok, valamilyen fogyatékkal bírók stb.) fókuszálnak.

Eredményeink visszaigazolják a már hivatkozott Harsányi és munkatársai által végzett kutatás tapasztalatait, miszerint a városokban működő civil szervezetek jelentős része tevékenységében kilép az adott település határai közül, szemben pl. az önkormányzatok lokális feladatellátásával (Harsányi et al 2000).

A nonprofit szervezetek foglalkoztatóként való fellépése

A civil szerveződések egyik fontos sajátossága az öntevékenység, az önkéntes munkavégzés. A kérdőívet kitöltő szerveződések döntő többsége (83%-a) számíthat önkéntesek munkájára, ami kiemelkedő mértékű, mivel országosan a nonprofit szervezetek közel feléről mondható ez el. Elsősorban a településfejlesztés területén dolgozó civilek, illetve a szakmai szervezetek munkáját nem segítik önkéntesek, de a szociális szolgáltatást nyújtó, valamint az oktatás terén működő önszerveződések jelentős részénél sem találjuk meg őket.

A felmért szervezetek önkéntes segítőinek a száma 473 fő, átlagosan egy-egy szervezetnél 18 önkéntes dolgozik, azonban a valóságban nagyon nagy a szórás, van olyan szerveződés, ahol két fő, de van olyan is, ahol száz fő önzetlen munkájára támaszkodhatnak. Kiemelkedően magas az önkéntesek száma a sportszervezeteknél (megítélésünk szerint több esetben előfordulhatott, hogy a kérdőívet kitöltő sportegyesületek nem a tényleges önkéntesek, hanem a tagok számát tüntették fel válaszaik során).

Az Európai Unió országaiban az önkéntes munkavégzés mellett az öntevékeny szervezetek egyre több embert foglalkoztatnak hivatalos keretek között is – rész-munkaidőben vagy teljes állásban –, azaz munkahelyteremtő szerepük is egyre meghatározóbb⁸. A nonprofit szervezetek foglalkoztatásban betöltött szerepének különleges jelentőséget tulajdonít az Európai Unió önkéntes szervezetekkel kapcsolatosan megjelent kiadványa, melynek háttérében a foglalkoztatási gondok kedvezőtlen tendenciáinak, azaz annak a felismerése húzódik meg, hogy a technika folyamatos fejlődése által teremtett munkaerő-felesleget az új gazdasági ágazatok

nem képesek felszívni. A társadalmi-foglalkoztatási problémák megoldására az öntevékeny (nonprofit) szektor megerősítése kínál(hat) egyfajta lehetőséget (Az Európai Közösség... 1998).

A magyar nonprofitoknak még csak kis része (17%-a) képes fizetett munkaerőt alkalmazni, bár a szektorban foglalkoztatottak száma évről-évre nő⁹. A vizsgált településen fizetett munkaerő alkalmazására a legnagyobb bevétellel rendelkező közhasznú társaságokon kívül a kérdőívet visszaküldő szerveződések közül csupán egy, a településfejlesztés területén tevékenykedő, egyéb társadalmi szervezetként működő, önkormányzatok által alapított szerveződésnek van lehetősége (önkormányzati társulás). A fizetett munkaerő alkalmazását nagymértékben befolyásolja, hogy az adott szerveződés folytat-e vállalkozási tevékenységet¹⁰, ugyanis az említett szervezetek mindegyike és csakis ők rendelkeznek ilyen irányú bevétellel; a szervezetek döntő többségének anyagi lehetősége nem engedi meg, hogy az önkéntesek mellett fizetett szakemberrel tegyék professzionálisabbá működésüket.

A szerveződések kapcsolatrendszere

A civil szervezetek és a települési önkormányzat viszonya

A civil szféra lényege a lokális cselekvés, ehhez stratégiai partnere az önkormányzat.

Egy intézményesült struktúra és egy intézményesülő, a professzionalizálódás szakaszába érő struktúra ellentmondásos és mégis erős egymásrataltsága kezd kibontakozni az önkormányzatok és a civil szervezetek között. Mint a lakosság széles rétegeit elérő és tömörítő, fontos érdekartikuláló és -megjelenítő társadalmi, közösségi szereplők a civil kezdeményezések fontos partnerei lehetnek az önkormányzatnak a lokális társadalmi problémák kezelésében, megoldásában, a közügyek alakításában, formálásában, hatékonyan egészíthetik ki a hivatal munkáját. Az önkormányzatok politikusai és szakmai döntéshozói számára jelzik a településen felmerülő, illetve kielégítetlen társadalmi igényeket, szükségleteket, eszközül szolgálnak ezek feltárásához és kielégítéséhez, segítséget nyújthatnak az egyes szakpolitikák irányvonalának kialakításához (pl. kultúra, szociálpolitika, ifjúságpolitika) (Harsányi 1997; Kuti 1997), ma még azonban igen változó intenzitásúak és változó mélységűek a kapcsolatok a két struktúra között. Az intézményesültség különböző fokain álló szervezeteknek nem könnyű megérteniük és elfogadniuk egymás működésének logikáját; az önkormányzatok nagy része csak lassan vált nyitottá a nonprofit (civil) szektor felé (Lévai 1997).

Az önkormányzatok és a civilek közötti együttműködés, partneri viszony kialakulásában, abban, hogy az önkormányzat partnerként, egyenrangú félként tekintsen e szervezetekre rendkívül fontos elem a bizalom. Gyakran a szervezetekkel szembeni bizalmatlanság, ami leginkább a szférára általában jellemző bizonytalan anyagi háttér, illetve a szervezetekről való ismeretek hiánya miatt él a hivatalok döntéshozóiban, a legfőbb gátja a két struktúra közötti együttműködések kialakulásának.

Napjainkban azonban tapasztalható egyfajta törekvés az önkormányzatok részéről a településükön működő civil szervezetek alaposabb megismerésére, a szervezetek helyzetének áttekintésére, a velük való kapcsolatok, partneri viszony kialakítására, illetve a település életével kapcsolatos ügyek (közügyek) alakításába, döntéselőkészítő folyamatába való bevonására, a felmerülő problémák megoldásában egyre inkább számítanak az öntevékeny szervezetek szerepvállalására.

Amennyiben az önkormányzatok és a nonprofit szervezetek megtalálják a közös érdekeltségi pontokat, márpedig ilyenek kell, hogy létezzenek, egymás munkájának hatékonyságát nagyban segíthetik. Ehhez azonban szükség van összekötő kapcsolatra, ami hozzáértő szakembereket jelent mind az önkormányzatok, mind a civil szervezetek oldaláról. A városi önkormányzatok jelentős részénél felismerték annak fontosságát, hogy a hivatalon belül szükség van olyan alkalmazottra, aki – akár önálló munkakörként, akár összevont feladatként – foglalkozik a helyi nonprofit szektor, civil szféra szereplőivel, releváns és megbízható ismeretekkel bír róluk, kapcsolatot tart velük stb. Ma már a városok felére jellemző, hogy nyilvántartást vezetnek a település területén működő szervezetekről, igaz ezek a listák átlagosan az összes bejegyzett szervezetnek csupán a negyedét „tartalmazzák” (*Az önkormányzatok... 2002*).

Zircen 1998 óta vezetnek az önkormányzatnál nyilvántartást a civil szerveződésekről, és e település egyike azon ritka városoknak, ahol több szervezetet tartanak nyilván, illetve több szervezetről tudnak, mint amennyi a KSH hivatalos adatbázisában szerepel. A nyilvántartásnak köszönhetően többé-kevésbé megbízható információval rendelkeznek a településen működő civilek számosságát, tevékenységi körét, illetve működési jellemzőit, problémáit illetően. Rendkívül nagy szerepe és érdeme van ebben, illetve a kapcsolatok kialakításában, fenntartásában az alapvetően önkormányzati indíttatásra létrehozott civil referensi munkakörnek (hivatalos nevén oktatási, ifjúsági és civil kapcsolatok referense), illetve természetesen az azt betöltő személynek. Mind az önkormányzat, mind a szervezetek számára nagymértékben megkönnyíti a másik féllel való kapcsolattartást e civil ügyekért felelős szakembernek a léte.

Ezt támasztja alá a kérdőívből nyert eredményünk is, miszerint a vizsgált kisvárosban a civil szféra döntő többségének (a szerveződések 91%-ának) van valamilyen jellegű és intenzitású kapcsolata a települési önkormányzattal, és a szervezetek szinte teljes köre – és maga az önkormányzat is – fontosnak is tartja, hogy e két szereplő együttműködjön a településen felmerülő feladatok ellátásában, a különböző problémák kezelésében, megoldásában. Az együttműködés fontosságának kihangsúlyozása ellenére a szervezetek közel harmadának – egy másik kérdés alapján ennél nagyobb hányadának (41%-ának) – kapcsolata alkalmacszerűen, teljesen ad hoc módon szerveződik, kis mértékben működnek együtt a település önkormányzatával. A legjelentősebb viszont azok aránya, akik kapcsolatát partneri viszony jellemzi (a szervezetek fele), különösen az egyéb társadalmi szervezetként működő önszerveződésekre jellemző ez; a partneri viszony azonban ezekben az esetekben sem a szoros együttműködést jelenti. A vizsgált szervezetek több mint tizedének (de

pl. a sport terén működő szervezetek felének) az önkormányzattal való kapcsolatát azonban az ezen intézménytől való jelentős mértékű függés határozza meg.

Harsányi és munkatársai a városi civil szervezetek és az önkormányzatok kapcsolatát firtató kutatásukban a két struktúra közötti kapcsolatok hasonlóan magas arányát találták (84%), a kapcsolatok döntő része (62%-a) azonban ott sem intenzív együttműködésről tanúskodott, hanem elsősorban alkalmi jellegű volt (*Harsányi et al* 2000).

Az önkormányzattal való együttműködés tekintetében a szervezetek fele számolt be negatív tapasztalatokról, melyek közül elsősorban a nem megfelelő mértékű támogatás, az annak odaítélésében megjelenő nagyfokú szubjektivitás emelhető ki.

A másik fél sem csak pozitív tapasztalatokkal bír a civilekkel való kapcsolatokat, együttműködést illetően, a hivatal által foglalkoztatott civil referens úgy ítéli meg, hogy az önkormányzat által felkínált lehetőségekkel (pl. pályázatokon való részvétellel, önkormányzati előterjesztések, bizottsági anyagok véleményezése, képviselő testületi üléseken való részvétel) esetenként nem élnek a szféra szereplői, a közéletbe való bekapcsolódásban nem mindig partnerek, és kritikaként fogalmazódott meg az is, hogy vannak olyan szervezetek, amelyek létüket – szinte teljes mértékben – az önkormányzati támogatásoktól teszik függővé.

Az önkormányzat mint a civil szervezetek támogatója

A civil szervezetekkel kialakuló viszonyrendszer leggyakoribb és egyben legmeghatározóbb elemét az önkormányzat támogatóként való fellépése jelenti. A szervezetek forrást, támogatást keresnek, e téren jelentős mértékben számítanak a helyi önkormányzatokra.

Zircen az önkormányzat – gazdasági helyzetéhez viszonyítva – jelentős pénzüsszeggel vesz részt a nonprofit szféra működésének biztosításában, igaz elsősorban és döntő mértékben a közhasznú társaságok finanszírozásával. Nagyságrendekkel kisebb összegekkel ugyan, de támogatja a többi civil szereplőt is, a számukra kiosztott pénzmennyiség elérte a 8 millió Ft-ot. Ez az összeg a hivatal költségvetésének 0,73%-t teszi ki, melynek mértéke, illetve összege, ismerve a település gazdasági helyzetét, valamint más városok ez irányú jellemzőit¹¹, nem kis összegnek tekinthető, és egyértelműen a civil szféra fontosságának, jelentőségének elismerését mutatja.

A szervezetek viszonylag jelentős hányada (38%-a)¹² (a kérdőívet visszaküldők körében ez az arány 60% volt) részesült az önkormányzat anyagi juttatásából, körükben az egy szervezetre jutó támogatás átlagos összege azonban alig haladja meg a 250 ezer Ft-ot (254 594 Ft). A támogatások odaítélése során az önkormányzat – saját véleménye szerint – sem tevékenységi terület, sem működési forma szerint nem tesz különbséget az egyes szervezetek között; elsősorban azt veszik figyelembe, hogy a lakosság mekkora hányadához jutnak el a támogatást kérő szerveződések programjai, mekkora kört „érnek el” tevékenységük által, illetve hogy vannak-e saját bevételi lehetőségeik, az önkormányzat támogatása nélkül meg tudják-e valósítani céljaikat. A szervezetek által kitöltött kérdőívek alapján azonban úgy tűnik, az önkormányzat különösen preferálja a szabadidős tevékenységgel foglalkozó, a kulturális területen működő, illetve a sportszervezeteket, e körben minden szervezet

részesült a város legfőbb hivatalának támogatásából, ellenben az oktatás terén tevékenykedő szerveződések, amelyek elsősorban alapítványi formában működnek, egyáltalán nem támogatta.

Az anyagi támogatásokon túl számos lehetőség van még a szervezetek működésének segítésére, pl. a működéshez szükséges helyiség kedvezményes bérleti díj ellenében vagy térítésmentesen való rendelkezésre bocsátása, vagy különböző természetbeli támogatásokban való részesítés (postaköltség átvállalása, sokszorosítás, számítógép, gépkocsi használatának lehetősége). A vizsgált településen azonban ezen támogatási formák valamelyikében csupán a szervezetek alig több mint tizede részesült. A legtöbb szervezet számára (50) szakmai téren nyújt segítséget az önkormányzat, e támogatási forma nagyon magas aránya egyértelműen a civil referens foglalkoztatásának tudható be.

Az, hogy az önkormányzat a civil szféra támogatójaként lép fel jelzi, hogy nemcsak a civil kezdeményezések jelentőségét, munkájuk fontosságát ismerték fel e városban, hanem az önkormányzat felelősségét is e gazdaságilag sok esetben bizonytalan lábakon álló szféra működésének biztosításában. Azonban a dolognak van másik oldala is, az anyagi támogatóként való jelentős mértékű szerepvállalás bizonyos mértékben azt is jelenti, hogy a civil szervezetek nem teljes mértékben lehetnek egyenrangú partnerei az önkormányzatnak, bizonyos mértékben alárendelt viszony van a két fél között, rosszabb esetben függőségi viszony is kialakulhat, ha nem is az egész szféra, de bizonyos szervezetek esetében, ezt egyébiránt több szervezet is jelezte.

Az önkormányzat mint nonprofit szervezet alapítója

A civil szféra és az önkormányzat viszonyrendszerében fontos elem, hogy maga az önkormányzat is felléphet alapítói szerepkörben. Bár a civil szervezetekre elsősorban mint a polgárok önszerveződéseire gondolunk, a civil (nonprofit) szféra megszerveződésében a magánszemélyeken túl tevékenyen részt vesznek más társadalmi szereplők is, így pl. az önkormányzatok is. A vizsgált városkában a helyi politikai hatalom megtestesítőjének ez irányú szerepvállalása igencsak jelentős: összesen 11 szervezet¹³, azaz a településen működő társadalmi önszerveződések 13%-ának önálló (5) vagy társalapítója (6). Társalapítóként elsősorban egyéb társadalmi szervezetek, illetve alapítványok létrehozásában vesz részt a hivatal, ez utóbbiak esetében önálló alapítóként is megtalálhatjuk, a közhasznú társaságok körének pedig kizárólagos alapítója. A már említett Harsányi és munkatársai által végzett kutatás a civil (nonprofit) szervezetek létrehozásában vállalt települési önkormányzati szerepet országos szinten ennél alacsonyabb mértékűnek találta (9%).

Intézményesült együttműködések

A kapcsolatok szorosságában a legerőteljesebb formát és egyben az együttműködés bizonyos fokú intézményesültségét a szerződéses kapcsolatok (szerződéses viszony, együttműködési megállapodás) jelentik. Más kutatásokból tudjuk, hogy a szerződéses kapcsolatok meglete elsősorban a megyei jogú városokra, illetve a

nagyobb lélekszámú városokra jellemző, a kisebb városokban, főként a 25 ezer lakos alattiakban lényegesen ritkább (*Harsányi et al* 2000).

A vizsgált településen az önkormányzat és a különböző önszerveződések közötti feladatátvállalások, feladatellátások, együttműködések hivatalos, szabályozott keretekbe való terelése ritka, csupán három szervezettel (a közhasznú társaságokkal) kötött az önkormányzat hivatalos szerződéses viszonyt bizonyos feladatok ellátására (közművelődés, úszásoktatás, városüzemeltetés), együttműködési megállapodása a civil referens tudomása szerint pedig egyetlen szervezettel sincs. A kérdőívet kitöltő szerveződések körében viszont az önkormányzat adatközlésétől eltérően két szervezet jelezte, hogy együttműködési megállapodása van a szóban forgó hivattal, továbbá a közhasznú társaságokon kívül más szerveződés is beszámolt szerződéses kapcsolatról. A kérdőívekből egyébként az derül ki, hogy ezek a feladatátvállalások elsősorban sporttevékenységek végzésére vonatkoznak (pl. úszásoktatás, a város sportéletének szervezése, sportlövészet), az élet sokkal fontosabb területein (mint pl. egészségügy, szociális ellátás, oktatás) egyáltalán nincs szerződéssel, megállapodással hivatalossá tett kapcsolat.

Láthatjuk tehát, hogy a két struktúra kapcsolatrendszerében a feladatok átadása, átvállalása nem igazán jellemző. Azonban amennyiben olyan feladatot látnak el a civil szféra szereplői, ami az önkormányzat vagy önkormányzati intézmények feladatkörébe tartozna, vagy tartozott korábban – tehát tulajdonképpen közfeladatot vállalnak át – az önkormányzat megítélése szerint előnyük, hogy gazdálkodásuk rugalmasabb, az önkormányzat számára kisebb költségkihatással jár így a feladatellátás, illetve innovatívak, ötletgazdagok, „közelebb állnak” a lakossághoz, ezért jobban képesek alkalmazkodni a különböző igényekhez, illetve az azokban bekövetkezett változásokhoz. Hátrányuk viszont, hogy általában kis szervezetekről van szó, melyek financiaális háttere nem a legstabilabb, anyagi lehetőségeik híján nem tudnak fizetett munkaeört alkalmazni, teljes mértékben önkéntesekre építik működésüket, munkájukból így gyakran – annak ellenére, hogy többnyire jó szakemberekre támaszkodhatnak – hiányzik a professzionalizmus.

A szerződéses kapcsolatok mellett egy másik intézményesült kapcsolódási lehetőség az önkormányzatok és a helyi civilek között a valamely témában való közös pályázat. A Zirci Önkormányzat 15 esetben pályázott civil szervezetekkel közösen, pl. kulturális rendezvények szervezésére, ifjúsági projektek lebonyolítására, táborok szervezésére, illetve kiadványok készítésére; a beadott pályázatok mindegyike sikeres volt.

Vizsgált kisvárosunk a civilekkel való közös pályázás terén más kutatások eredményeivel összehasonlítva nagyon aktívnak tekinthető, a beadott pályázatok száma lényegesen meghaladja a városokra jellemző átlagot (kettő – *Harsányi et al* 2000). Ezen aktivitásban jelentős mértékben szerepet játszik a civil referens, ugyanis e szakember, illetve egyáltalán magának a munkakörnek a megléte ebben a tekintetben erősítő tényező, hiszen a közös pályázathoz mindenképpen szükséges a szervezetekkel való szorosabb kapcsolat, tevékenységük, lehetőségeik (mind humán, mind tárgyi szinten) ismerete, ezen kapcsolat egyik elsődleges megtestesítője a referens.

A különböző (köz)feladatok ellátása, szolgáltatások nyújtása, rendezvények szervezése, lebonyolítása stb. mellett az önkormányzat más tekintetben is számít a civil szféra aktív szerepvállalására, ugyanis a település életével kapcsolatos ügyek döntés-előkészítő folyamatába is bevonja a szervezetek jelentős részét, szinte minden területről találhatunk a hivatal munkáját ilyen módon segítő és befolyásoló szerveződésekkel. A kérdőívet kitöltő civilek több mint fele (57%) vesz részt így a település életében elsősorban bizottsági tagság, illetve állásfoglalások készítése, vagy akár szaktanácsadás révén. A civilek közügyekbe való további bevonását jelenti, hogy a képviselőtestületi üléseken állandó meghívottként van jelen néhány önszerveződés.

Arról azonban nincs információnk, hogy az önkormányzat a különböző szakpolitikák kialakítása során mennyire veszi figyelembe, illetve építi be a civilek véleményét, javaslatait. Az azonban bizonyos, hogy a bizottsági tagság hatékonyabb befolyásolás érvényesítését jelenti, mint a képviselőtestületi üléseken való részvétel lehetősége.

Civil referens

Mind az önkormányzat, mind a szervezetek számára nagymértékben megkönnyíti a másik féllel való kapcsolattartást a civil referens léte, akit a hivatal 1998 óta alkalmaz.

A szervezetek szinte teljes köre (egy kivételével) tud a civilekkel foglalkozó szakember működéséről, sőt kapcsolatba is került már vele. Más kutatások ennél lényegesen kedvezőtlenebb képet mutatnak. Harsányi és munkatársai által végzett felmérésben a civil referenssel bíró városok esetében az önszerveződések többsége nem került kapcsolatba az említett szakemberrel, sőt, ami ennél is meglepőbb, többségük nem is tudja, hogy településén az önkormányzat foglalkoztat ilyen szakembert (Szabó 2000).

Vizsgált kisvárosunkban a szerveződések megítélése szerint az említett szakember munkájának legfontosabb feladata a civil szervezetekkel való kapcsolattartás, ezzel szinte azonos fontosságú a pályázatok elkészítésében való segítségnyújtás, pályázati tanácsadás, de tevékenységében meghatározónak kell lennie a nonprofit igények önkormányzat felé történő közvetítésének is. A szervezetek lényegesen kevesebb hányada szerint nagyon fontos, hogy a civil referens ne csak a civilek igényeit közvetítse az önkormányzat felé, hanem fordítva is, az önkormányzati igényeket is a nonprofit szféra felé. Számos esetben a jogi, valamint a pénzügyi, illetve adótanácsadás fontossága, elsődlegessége is felmerült.

A vizsgált településen egy olyan önkormányzatra lelhetünk, amely felismerte a településen működő civil szervezetekkel való együttműködés, kapcsolattartás fontosságát; ezt jelzi a civil referens intézményének létrehozása, fenntartása is, ami ilyen léptékű településeken, kisvárosokban egyáltalán nem jellemző. A megyeszékhelyeknek is csak a kétharmadánál foglalkoztat az önkormányzat civil referenst, más városok esetében ez az arány a 20%-ot sem éri el (Szabó 2000, 50). A kutatásunkba bevont kisváros önkormányzata jelentős mértékben partnernek tekint a civil képződményeket, számos formában segíti, támogatja működésüket, számít tevékenységükre, aktív szerepvállalásukra, sőt a közeljövőben kapcsolatai további bőví-

tését tervezi, melynek jelentős elemét jelentené egy érdekegyeztető fórum életre hívása, melyben a civil szereplőkön túl a gazdasági szféra meghatározó aktorai is helyt kapnának. E fórum lehetőséget adna a szervezeteknek a város vezetőivel, illetve a gazdasági élet szereplőivel való közvetlen eszmecserére.

Társadalmi kapcsolatok

Az önkormányzattal való kapcsolatokon túl az egyesületek, alapítványok stb. számos más szereplővel állhatnak, illetve állnak kapcsolatban a gazdasági cégektől kezdve az oktatási, kulturális, egészségügyi intézményeken keresztül akár a megyei önkormányzatig.

A kérdőívet kitöltő zirci szervezetek hatoda a települési önkormányzaton túl csupán egyfajta szereplővel áll kapcsolatban, felük pedig 2–5 fajta aktorral működik együtt.

Legjellemzőbb az oktatási (a szervezetek 74%-a), illetve a kulturális intézményekkel (a szervezetek 66%-a) való kapcsolattartás. A szerveződések több mint fele kapcsolatban áll, esetleg együttműködik azonos tevékenységet végző, de más településen működő civil szervezetekkel, illetve magánvállalkozókkal, gazdasági cégekkel, vállalatokkal. A saját településen működő azonos tevékenységet végző szerveződésekkel való kapcsolattartás jóval kisebb mértékben jellemző, melynek elsődleges oka, hogy a szervezetek közel fele úgy tudja, tevékenységi körében nem működik más önszerveződés kisvárosukban.

Sajnos a vizsgált civil szféra egyik legfontosabb jellemzője, hogy nem éri el 15%-ot sem azon szervezetek aránya, amelyek a településen, de más tevékenységi körben munkálkodó szervezetekkel kapcsolatban állnak. Úgy tűnik tehát, hogy a civil szervezetekre nem jellemző az összefogás, a szoros együttműködés, kapcsolattartás, ez viszont érdekérvényesítő képességüket is nagymértékben meghatározza (pl. az önkormányzattal szemben). Ráadásul a működő kapcsolatok jelentős része, döntő többsége – akár azonos, akár más tevékenységet végző szervezetekről van szó – alkalmi, esetleges, az igazán intenzív, fontos kérdésekben való együttműködés lényegesen ritkább, különösen az azonos tevékenységet végzők körében. Sőt e tekintetben néhány szervezet azt jelezte, hogy kapcsolatukat inkább a versenyhelyzet jellemzi (ami pl. a kedvezőtlen finanszírozási jellemzőket tekintve egyáltalán nem meglepő, hiszen a támogatók megnyerésében egymás konkurensének tekinthetők a szervezetek). A rendezvények közös szervezése talán az, ami jelentősebb mértékben megfigyelhető, a különböző feladatokat ellátó szerveződések harmadának kapcsolataira jellemző. A gazdasági szereplőkkel kapcsolatosan is elsősorban az ad hoc, esetleges kapcsolatok dominálnak.

A szervezetek egymásról való ismereteinek, az együttműködésnek, az összefogásnak a nagyfokú hiányát támasztja alá, hogy a kérdőívet kitöltők a településen működő civil szervezetek számát jelentős mértékben alulbecsülték, csupán a szervezetek hatodának ismeretei szerint működik közel annyi önszerveződés a településen, mint amennyiről információink vannak. A szerveződések több mint negyede (28,5%) 20 vagy annál kevesebb szervezet működéséről tud. Elgondolkodtató, hogy

az adott szektorban tevékenykedők mennyire nincsenek tisztában annak a szférának a nagyságával, amelynek a részét képezik, nincsenek tisztában azzal az erővel, amit képviselnek, ami bennük rejlik – még egy kisváros esetében sem. Nincs igazi összefogás közöttük, ami szükség esetén összehangolt fellépésre tenné e szektort képes-sé. Kapott eredményeink teljes mértékben összeesengenek Kuti É. (1997) országos viszonyokra tett megállapításaival.

A nonprofit érdekek megjelenítésének, közös képviseletének szükségességét egyébként is úgy tűnik, nagyon kevés szervezet ismerte fel, illetve tartja fontosnak, hiszen a vizsgált szervezetek körében egyáltalán nem jellemző, hogy valamilyen nonprofit ernyőszervezetben, érdekvédő szerveződésben jelen lennének, azok munkájába bekapcsolódnának, vagy 'ne adj Isten', ilyen létrehozására gondolnának.

Összegzés

Hazánkban a nyolcvanas években bekövetkezett politikai enyhülésnek köszönhetően a lakossági törekvés-ként létrehozott civil szerveződések újra teljes politikai és jogi legitimitást nyertek, és a rendszerváltást követően az önszerveződés évtizede-kig nem tapasztalt szabadsága, az emberek megváltozott igényei, szükségletei és a civil szervezeteket érintő kedvező szabályozás következtében megindult a nonprofit szektor fejlődése, majd nem várt mértékben ugrásszerűen megnőtt az öntevékeny szervezetek száma.

Az országos folyamatokhoz hasonlóan a kutatásunkba bevont kisvárosban is elin-dult a nonprofit szektor fejlődése, és alig több mint egy évtized alatt sokszorosára nőtt a településen működő civil szervezetek száma. Ma már az élet szinte minden területén megtalálhatók, rendkívül széles körű, heterogén struktúrát alkotnak, és egyre jelentősebb szerepet töltenek be a település, illetve a helyi lakosság életében – sőt számos szervezet „túlmegy” a település határain, nagyobb térségre terjed ki tevékenységük, feladatvállalásuk –, ennek megfelelően egyre nagyobb elismertség-re és támogatottságra számíthatnak.

A civil szférában rejlő erőt, lehetőségeket a városka önkormányzata is kezdi fel-ismerni, mind alapítóként, mind – szerény lehetőségeihez mérten – támogatóként is jelentős mértékben kiveszi részét e szektor „felvirágoztatásából”. Egyre inkább partnernek tekinti a településen működő civil szervezeteket, törekszik a velük való kapcsolatok kialakítására, ezt bizonyítja, hogy létrehozta az elsősorban megyeszék-helyekre, illetve nagyobb településekre jellemző civil referensi munkakört, bevonja a szervezeteket a közügyek alakításába, a döntés-előkészítés folyamatába, a telepü-lés életének alakításában számít aktív részvételükre.

A partneri viszony megvalósulásához természetesen mindkét fél aktív szerepvál-lalására, kompromisszumképességére szükség van. A civil szervezeteknek is fel kell ismerniük azt, hogy elsősorban ne csak a potenciális pénzforrás, támogató lehetőségét lássák az önkormányzatban, hanem olyan társadalmi szereplőt, amely úgy tekint az önszerveződésekre, mint lehetséges partnerekre, akikkel érdemes összefogni a település ügyes-bajos dolgainak megoldására. Törekedjenek a rendsze-

res, szorosabb kapcsolatok kialakítására, igazán hatékony együttműködés ugyanis csak akkor jöhet létre, ha a kapcsolatok nem csak ad hoc módon, esetlegesen szerveződnek.

És ez nem csak az önkormányzattal való együttműködésre igaz, hanem az egymással, illetve a különböző intézményekkel, gazdasági szereplőkkel való kapcsolatokra is. Sajnálatos, hogy a szervezetek jelentős része nem tud a településén működő sok-sok másik szervezetről, elgondolkodtató és jelzés értékű, hogy mennyire nincsenek tisztában annak a szférának a nagyságával, erejével, melynek a részét képezik. Nincs igazi összefogás, együttműködés, ami viszont a szektor érdekérvényesítő képességét is nagymértékben meghatározza.

Jegyzetek

- ¹ A nonprofit szférával foglalkozó szakmai körökben, a hazai és nemzetközi szakirodalomban a piac (első szektor) és az állam (második szektor) melletti harmadik szektort a nonprofit szféra jelenti. Hazai berkekben is elfogadott és használatos ez az elnevezés. A félreértések elkerülése végett hangsúlyozni kell azonban, hogy itt a társadalom alapvető alrendszeréről van szó, mint szektorokról, és nem a közgazdasági felosztásról, amely alapvetően más tartalommal használja e fogalmat, és a gazdaság egyes szegmenseit érti az egyes szektorok alatt (ipar, mezőgazdaság, tercier ágazatok).
- ² Az összehasonlítás érdekében jelen esetben a KSH adatbázisát tartjuk meghatározónak, a továbbiakban viszont az összevont lista alapján végezzük az elemzést.
- ³ A Zirci Önkormányzat 2002. év elején 75 civil szerveződést tartott nyilván a településen, a KSH adatbázisa 2001. év elejére vonatkozott és 58 nonprofit szervezetet tartalmazott, a két nyilvántartás egymásnak való megfeleltetése eredményezte a 84 szervezetet.
- ⁴ A nonprofit szervezeteknek van egy olyan szűkebb köre, amely részben szervezeti jellegéből fakadóan, részben alapítói tekintetében nem tekinthető civil kezdeményezésnek (közalapítványok, közhasznú társaságok, köztestületek). E szervezetek állami, önkormányzati kezdeményezésre, vagy költségvetési intézmények átalakításával jöttek létre, a szakirodalom kvázi (félíg) nem-kormányzati szervezeteknek (quasi non-governmental organisations – QANGO) nevezi őket (*Kuti* 1991; 1997; *Harsányi* 1997; *Bartal* 1999).
- ⁵ A tanulmány ezen részében keverednek a KSH által rendelkezésünkre bocsátott adatbázisból, illetve a kérdőívekből nyert információk, amennyiben erre nézvéen külön megjelölés nem vonatkozik, akkor a KSH adatbázisának elemzéséről van szó.
- ⁶ 1987 óta van újabb lehetőség alapítványok létrehozására, azonban az állampolgárok önszerveződési aktivitásában – különösen az alapítványtevékenység tekintetében – lényeges településhálózati eltérések voltak. Ún. területi „hierarchikus diffúzió” érvényesült (*Rechnitzer* 1998, 541), azaz először a megyeszékhelyeken, illetve a nagyobb városokban jelentek meg e civil kezdeményezések, és csak később „csorogtak le” a kisebb városokba. Ezt látszik alátámasztani az általunk vizsgált kisváros is, ahol 1990-ben hozták először létre alapítványt.
- ⁷ A közhasznú társaság közhasznú tevékenységet rendszeresen folytató, üzletszerű gazdasági tevékenységet végző szervezet, amely azonban nonprofit, nem haszonelvű szervezet, mert „a társadalom közös szükségleteinek a kielégítésére irányuló tevékenységét nyereség- és vagyonszerzési cél nélkül végzi” (*Wellman* 2000). A közhasznú társaság szervezeti modelljeül a korlátolt felelősségű társaság szolgál, voltaképpen egy nonprofit kft.-nek tekinthető, melynek működésére, szervezetére a Ptk. rendelkezései mellett a kft. szabályai, valamint a Gt. bizonyos paragrafusai az irányadóak, illetve vonatkoznak rá a mindenkor hatályos cégjogszabályok is. 1993-ban, amikor döntöttek létrehozásáról, nonprofit szervezetként definiálták, és e szektor részét képezi. Az üzletszerű gazdasági tevékenység végzése miatt a közhasznú szervezetek a nonprofit szektor leggazdagabb szervezetei, melyek igazából szolgáltató szervezeteknek tekinthetők, mintsem civil szerveződéseknek.
- ⁸ Pl. Franciaországban, Németországban, az Egyesült Királyságban a kilencvenes évek közepén (1995) a munkavállalók 4,9–6,2%-át a nonprofit szervezetek alkalmazták, de több nyugat-európai országban (Hollandia, Írország, Belgium) már a 10%-ot is elérte, illetve meghaladta az említett időszakban a nonprofit szektorban foglalkoztatottak aránya (*Salamon–Anheier* 1999, 23).
- ⁹ 2000-ben a számított főállásúak száma meghaladta a 62 ezer főt [62 522], ez az összes foglalkoztatott 2,3%-át jelenti.

- ¹⁰ Hasonló megállapításra jutott Vajda Á., aki a nonprofit szervezetek vállalkozási tevékenységét vizsgálva megállapította, hogy a vállalkozási tevékenységet végző szervezetek között minden második munkáját fizetett alkalmazott(ak) is segíti(k), míg az ilyen jellegű tevékenységet nem folytató szervezetek körében lényegesen alacsonyabb a foglalkoztatóként fellépők száma (Vajda 1999).
- ¹¹ 2000. év során a KSH felmérése szerint a települési önkormányzatok átlagosan költségvetésük 0,8%-át fordították a civil szféra támogatására. Az önkormányzati támogatások mértéke városonként (és megyénként) jelentős eltéréseket mutat, ami azonban nem feltétlenül a gazdasági lehetőségek különbözőségének tudható be (Czene 2002).
- ¹² Harsányiék városi nonprofit szervezetekre vonatkozó kutatásának eredményei azt mutatják, hogy a szervezetek ennél is szűkebb köre (25%-a) részesült önkormányzati támogatásban (Harsányi et al 2000), ehhez viszonyítva az általunk vizsgált kisvárosban lényegesen kedvezőbbnek ítéltük a támogatottak körének nagyságát.
- ¹³ A Nyugat-dunántúli régióban 2002 második felében folytatott kutatásunk során azt találtuk, hogy a hasonló léptékű városok önkormányzataira átlagosan 4–5 nonprofit szervezet alapításában való részvétel a jellemző.

Irodalom

- Az Európai Közösség Bizottságának közleménye az önkéntes szervezetek és alapítványok szerepének erősítéséről Európában. (1998) Európa Ház, Budapest.
- Az önkormányzatok és a nonprofit szervezetek kapcsolata 2000. (2002) KSH, Budapest.
- Czene G. (2002) A gazdagabb kevesebbet ad. *Népszabadság*. április 26. 6. o.
- Bartal A.M. (1999) *Nonprofit alapismeretek kézikönyve*. Ligatura Kiadó, Budapest.
- Harsányi L. (1997) Az állam és a nonprofit szektor. – *INFO-Társadalomtudomány*. 42. 17–21. o.
- Harsányi L.–Mészáros G.–Nárai E.–Sebestény I. (2000) Városi nonprofit szervezetek és az önkormányzatok. – Csegény P.–Kákai L. (szerk.) *Köztes helyzet? A civil szervezetek és az önkormányzatok kapcsolatában*. Miniszterelnöki Hivatal Civil Kapcsolatok Főosztálya, Budapest. 63–104. o.
- Kuti É. (1991) A nonprofit elméletek tanulságai és a nonprofit gyakorlat lehetőségei Magyarországon. – *Közgazdasági Szemle*. 1. 18–30. o.
- Kuti É. (1996) A nonprofit szervezetek szerepe a kilencvenes évek magyar társadalmában és gazdaságában. – *Közgazdasági Szemle*. Október. 905–919. o.
- Kuti É. (1997) Van-e válaszunk a nonprofit szektor fejlődésével összefüggő kihívásokra? – *INFO-Társadalomtudomány*. 42. 7–15. o.
- Kuti É. (1998) *Hívjuk talán nonprofitnak...* Nonprofit Kutatócsoport, Budapest.
- Kuti É.–Klárk M.–Barabás M. (1999) A nem-kormányzati szervezetek helyzete Magyarországon. *NGO Tanulmányok*. 1.
- Lévai K. (1997) Az önkormányzatok és a nonprofit szektor közötti együttműködésről. – Balogh E.–Bullain N.–Simon I. (szerk.) *Egymás jobb megértése felé. Tanulmányok az állam, az önkormányzatok és a nonprofit szervezetek viszonyáról Magyarországon*. A Civil Társadalom Fejlődéséért Alapítvány, Budapest. 39–52. o.
- Nonprofit szervezetek Magyarországon 2000*. (2002) Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Rechnitzer J. (1998) Nonprofit szervezetek területi szerkezete. – Kurtán S.–Sándor P.–Vass L. (szerk.) *Magyarország évtizedkönyve 1988–1998*. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, Budapest. 539–553. o.
- Salamon, L.M.–Anheier, H.K. (1999) *Szektor születik II. Összefoglaló egy nemzetközi nonprofit kutatás második szakaszáról*. Civitalis Egyesület, Budapest.
- Szabó I. (2000) A települési önkormányzatok és a civil szervezetek kapcsolatrendszere. – Csegény P.–Kákai L. (szerk.) *Köztes helyzet? A civil szervezetek és az önkormányzatok kapcsolatában*. Miniszterelnöki Hivatal Civil Kapcsolatok Főosztálya, Budapest. 21–61. o.
- Széman Zs. (1997) Az önkormányzatok és a civil szféra kapcsolata. – Balogh E.–Bullain N.–Simon I. (szerk.) *Egymás jobb megértése felé. Tanulmányok az állam, az önkormányzatok és a nonprofit szervezetek viszonyáról Magyarországon*. A Civil Társadalom Fejlődéséért Alapítvány, Budapest. 31–38. o.
- Vajda Á. (1997) A nonprofit szervezetek szerepe a társadalomépítésben. – *INFO-Társadalomtudomány*. 42. 23–30. o.
- Vajda Á. (1999) A nonprofit szervezetek vállalkozásairól. – *Statisztikai Szemle*. 8. 625–638. o.
- Wellman Gy. (szerk.) (2000) *Nonprofit tanácsadó A-tól Z-ig*. VERLAG DASHÖFER Szakkiadó Kft. and T. Bt., Budapest.